

ANNA JĘCZMYK, KRZYSZTOF KASPRZAK

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Katedra Turystyki Wiejskiej, e-mail: anna.jeczmyk@up.poznan.pl

TURYSTYKA KULINARNA W ŚWIETLE KONCEPCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W POLSCE

Podstawową i niezbywalną funkcją rolnictwa jest produkcja żywności, ale poza tym gospodarstwa rolne generują także liczne dobra i usługi innego typu. Z rolnictwem i obszarami wiejskimi jest związana turystyka kulinarna, która może rozwijać się na tych terenach zgodnie z koncepcją rozwoju zrównoważonego. Celem artykułu jest przybliżenie problematyki turystyki kulinarnej w koncepcji zrównoważonego rozwoju rolnictwa.

Słowa kluczowe: turystyka kulinarna, rozwój zrównoważony, zrównoważone rolnictwo, zrównoważona turystyka

I. WSTĘP

Turystyka ma wpływ na środowisko przyrodnicze, a stopień przeobrażeń zależy przede wszystkim od jej charakteru i form, które są uprawiane na danym terenie, poziomu rozwoju zagospodarowania turystycznego, odpowiedniego planowania rozwoju infrastruktury turystycznej, właściwego zarządzania i zagospodarowania ruchu turystycznego, świadomości ekologicznej turystów, a także od odporności środowiska przyrodniczego na antropopresję [Mika 2000]. Jedną z prężnie rozwijanych form tej aktywności jest turystyka kulinarna, której podstawą jest poszukiwanie produktów i potraw charakterystycznych dla konkretnych destynacji turystycznych. Składniki tych potraw związane są z rolnictwem i terenami wiejskimi.

Podstawową i niezbywalną funkcją rolnictwa jest produkcja żywności. Gospodarstwa rolne generują także liczne dobra i usługi innego typu. Część z nich związana jest ściśle i nierozzerwalnie z prowadzeniem produkcji rolniczej, jak na przykład kształtowanie krajobrazu rolniczego, kreowanie cennych ekosystemów rolniczych, czy zapewnienie odpowiedniej retencji wody. Inne pozaprodukcyjne funkcje nie są związane z samym faktem prowadzenia produkcji rolniczej, lecz oparte są na specyfice wsi i gospodarstw rolnych, jak m.in. dbałość o dziedzictwo kulturowe, ochrona i wzbogacanie tradycji lokalnych, regionalnych czy narodowych. Do realizacji tych zadań szczególnie uwarunkowane są gospodarstwa rodzinne, stanowiące połączenie gospodarstwa rolnego, gospodarstwa domowego i rodziny. Ważne, aby rozwój obszarów wiejskich wiązał się z koncepcją rozwoju zrównoważonego, w ramach którego można byłoby rozwijać zrównoważoną turystykę kulinarną na tych terenach.

Celem artykułu jest przybliżenie problematyki turystyki kulinarnej w koncepcji zrównoważonego rozwoju.

II. METODY BADAŃ

W artykule opisano i przeanalizowano turystkę kulinarną oraz przedstawiono w jaki sposób wpisuje się ona w filozofię zrównoważonego rozwoju (ekorozwoju[†]). Praca ma charakter teoretyczno-przeładowy. Do zrealizowania podjętego problemu badawczego wybrano metodę analizy literatury i wykorzystano wybrane opublikowane książki naukowe i artykuły zamieszczone w czasopismach naukowych traktujące o zagadnieniach identycznych lub pokrewnych obranemu tematowi. W opracowaniu uwzględniono wtórne źródła informacji, a w analizie problemu badawczego wykorzystano metodę opisową.

III. TURYSTYKA KULINARNA

Usługi gastronomiczne świadczone odwiedzającym i turystom podczas ich podróży i pobytu w obszarze recepcji turystycznej stanowią substytut żywienia poza miejscem stałego zamieszkania. Są one ważnym czynnikiem determinującym rozwój turystyki, gdyż wywierają wpływ na wielkość ruchu turystycznego i na jakość obsługi [Woźniczko i in. 2015], dlatego też gastronomia jest tak istotnym elementem każdej podróży. W ostatnich latach turystyka kulinarna stała się jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się segmentów turystyki [World Tourism Organization 2012].

Turystyka kulinarna to wszelkie podróże do miejsc wytwarzania produktów żywnościowych, festiwalu kulinarnych lub restauracji w celu degustacji potraw lub próbowania regionalnych specjałów [Kurek 2008]. Motywem tych podróży jest pragnienie doświadczenia smaku szczególnych potraw czy produktów, które są związane z odwiedzanym miejscem. Ale turystyka kulinarna to też wyjazdy do restauracji, w których szczególnie uznani kucharze przyrządzają wyszukane potrawy. Podsumowując to zagadnienie warto podkreślić, że turystyka kulinarna jest to doświadczanie obszaru destynacji turystycznej przez poznawanie dziedzictwa kulinarnego tego miejsca [Jęczmyk 2016].

Ta aktywność turystyczna może być uprawiana zarówno na terenach wiejskich lub miejskich, jednak produkty, które używane są do tworzenia pożądanego przez turystów kulinarnych potraw pochodzą z terenów wiejskich o szczególnych cechach i walorach. Oferowane odwiedzającym produkty i potrawy są związane ze sposobem wytwarzania, przygotowywania, a wyróżniające je cechy jakościowe są uwarunkowane geograficznym miejscem ich wytwarzania.

Bezpośredni związek pomiędzy oferowaną żywnością a miejscem jej pochodzenia wydaje się oczywisty, szczególnie jeśli weźmie się pod uwagę tereny wiejskie gdzie produkt żywnościowy powstaje poprzez hodowlę bądź uprawę [Kordowska i in. 2013]. W tym aspekcie ważnym jest więc także przygotowanie odpowiedniego zaplecza oraz opracowywanie właściwych, tradycyjnych i nowych technologii produkcji żywności wychodzących naprzeciw oczekiwaniom konsumenta [Plebańczyk 2013].

IV. ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ ROLNICTWA

Pomimo wieloletniej dyskusji pojęcie rozwoju zrównoważonego nie jest nadal precyzyjnie zdefiniowane [Mazur-Wierzbička 2006]. Oznacza jednak taki model rozwoju, w którym sposób prowadzenia działalności gospodarczej, wykorzystania zasobów

[†] w literaturze polskiej można spotkać się z określeniem ekorozwoju jako rozwojem zrównoważonym, trwałym, sustensywnym; termin i jego rozumienie ewoluuje - po raz pierwszy został użyty w dokumentach oficjalnych w „Światowej Strategii Ochrony Przyrody” w 1980 roku

środowiska i zasobów społecznych uwarunkowany jest potrzebą ochrony środowiska przyrodniczego, racjonalnym gospodarowaniem dostępnymi zasobami naturalnymi i zachowaniem ich dla przyszłych pokoleń. Jego realizacja powinna zapewnić trwałą poprawę jakości życia w oparciu o poszanowanie i ochronę środowiska przyrodniczego oraz dziedzictwa kulturowego danego obszaru.

Rozwój ten oznacza nową orientację nie tylko dla rozwoju globalnego, ale przede wszystkim regionalnego i lokalnego. Definicja tego rozwoju pochodzi z 1987 r. z raportu ONZ „Nasza Wspólna Przyszłość” [Uglis i Jęczmyk 2015, Majewski i Lane 2003], w którym określano to pojęcie, jako „zaspokajanie potrzeb dnia dzisiejszego w sposób, który nie ogranicza przyszłym pokoleniom możliwości zaspokojenia ich potrzeb” [Rogall 2010, Kronenberg i Bergier 2010]. Rozwój ten oparty jest na racjonalnym i efektywnym wykorzystaniu dostępnych zasobów i technologii oraz minimalizowaniu niekorzystnego oddziaływania człowieka na środowisko przyrodnicze, przy jednoczesnym zaspokajaniu potrzeb społecznych, gospodarczych i ekologicznych współczesnych i przyszłych pokoleń [Kowalczyk 2011]. Ta koncepcja to coś więcej niż troska o zachowanie gatunków, lasów i oceanów; to taki model społeczności i gospodarowania zasobami, który poprawia jakość życia, nie niszcząc naturalnego środowiska [Pretty 1999]. Celem tego rozwoju jest wzrost dobrobytu, postrzegany przez pryzmat nie tylko konsumpcji dóbr, ale także ekologicznych warunków życia, dzięki czemu następuje wzrost jakości życia [Niezgoda 2011].

Rozwój zrównoważony zakłada pomnażanie dóbr tak, aby ekosystemy nie traciły zdolności do odnowy, co wymaga przestrzegania w rozwoju co najmniej czterech zasad strategicznych [Zegar 2013]:

1. stopa użytkowania zasobów odnawialnych, jak np. gruntów, wody słodkiej, lasu, ryb, nie powinna być większa od stopy ich odnowy;
2. zużycie zasobów nieodnawialnych, jak np. paliw kopalnych, rud metali, wód głębinowych, nie powinno przekraczać poziomu, jaki wynika z możliwości ich substytucji przez zasoby odnawialne oraz zwiększonej produktywności zasobów odnawialnych i nieodnawialnych;
3. zanieczyszczenia wnoszone do środowiska nie powinny przekraczać potencjału absorpcyjnego środowiska (pojemności środowiska), czyli możliwości wchłonięcia, przetworzenia lub unieszkodliwienia przez środowisko;
4. wnoszone substancje do środowiska powinny być zgodne w czasie z naturalnymi procesami w środowisku.

Zasady zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich[‡] (*Sustainable Agriculture and Rural Development – SARD*) zostały określone na konferencji ONZ, w sprawie Środowiska i Rozwoju Gospodarczego w Rio de Janeiro w 1992 roku. Sposób opracowywania i wdrażania programów zrównoważonego rozwoju do praktyki gospodarczej został przedstawiony w dokumencie programowym Agenda 21, przyjętym na tej konferencji. Koncepcja zrównoważonego rozwoju zakłada, że rolnictwo, jak i obszary wiejskie, spełniają wielorakie funkcje rolnicze i pozarolnicze, które w Polsce na przestrzeni ostatnich 30 lat uległy znaczącemu poszerzeniu o nowe funkcje i o istotne zmiany w obrębie już istniejących. W związku z czym, można zaobserwować zmniejszanie znaczenia pierwotnej funkcji rolnictwa jako producenta żywności i surowców rolniczych, a wzrost znaczenia funkcji społecznej i środowiskowej. Wynika to z coraz większej świadomości społeczeństwa o istniejących

[‡] Rolnictwo zrównoważone, będące częścią rozwoju zrównoważonego, obejmuje nie tylko zagadnienia przyrodnicze i agrotechniczne, ale także zagadnienia ekonomiczne i społeczno-kulturowe

zagrożeniach ze strony środowiska naturalnego i z rosnących wymagań w zakresie jakości żywności i środowiska [Roszkowska-Mądra 2009].

Rolnictwo ma więc kluczową rolę w zrównoważonym rozwoju społeczno-gospodarczym ze względu na jego znaczenie w zarządzaniu zasobami przyrody (zwłaszcza ziemią) oraz pewne osobliwości, które nie pozwalają na traktowanie działalności rolniczej (produkcji rolniczej) tak jak działalności przemysłowej [Wrzaszcz i in. 2014]. Za najważniejsze z tych osobliwości można przyjąć [Zegar 2013]:

1. wytwarzanie w sposób odnawialny żywności – koniecznej do egzystencji ludzkiej, a nie mającej substytutu – oraz innych surowców;
2. umiejscowienie produkcji rolniczej w ramach systemu przyrodniczego, którego ważny komponent – gleba wraz z całym bogactwem organizmów żywych musi być zachowana, aby można było kontynuować proces produkcji rolniczej w przyszłości;
3. dostarczanie różnorodnych dóbr i usług pozakomercyjnych, w tym także o charakterze społecznym i kulturalnym, oraz istotne znaczenie dla żywotności obszarów wiejskich, w których zamieszkuje znaczna część ludności.

Ideą rolnictwa zrównoważonego jest zracjonalizowanie intensywności produkcji, co wpływa na jakość środowiska naturalnego [Krysztoforski 2010]. Jednak takie rolnictwo obejmuje nie tylko zagadnienia przyrodnicze i agrotechniczne, ale też kwestie ekonomiczne i społeczno-kulturowe [Zegar 2013].

Istotny jest także problem znaczenia funkcji przyrodniczych i kulturowych w rozwoju obszarów wiejskich. Uważa się, że radykalne przekształcenia strukturalne i modernizacja terenów wiejskich nie powinny ograniczać się jedynie do restrukturyzacji samego rolnictwa, ale objąć również szeroko rozumiane otoczenie przyrodnicze i środowiskowe oraz problemy społeczne i kulturowe wsi [Adamowicz i Zwolińska-Ligaj 2009].

Podejście ukierunkowuje się do pogodzenia praw przyrody i ekonomii, co jest możliwe dzięki przyjęciu w działaniach gospodarczych formy rozwoju, który dostosowuje się do istniejących uwarunkowań przyrodniczych, czyli oczekiwań społeczności lokalnych oraz norm ekologicznych. Z tego tytułu można wyróżnić następujące funkcje rolnictwa [Czyżewski 2015]:

1. produkcyjne – wytwarzanie żywności i produktów nieżywnościowych;
2. środowiskowo-przestrzenne – sposób wykorzystania środowiska, jakość krajobrazu, zapobieganie skażeniu przyrody, ochrona bioróżnorodności;
3. usługowe – utrzymanie produktywności zasobów ziemi i bogactwa środowiska naturalnego i społecznego, zatrudnianie istniejących zasobów pracy, właściwe gospodarowanie odpadami, zrównoważenie rolnictwa.

Niezbędnym warunkiem zrównoważonego rozwoju jest wielofunkcyjność rolnictwa [Kłodziński 2006]. Polega ono na tym, że poza podstawową funkcją rolnictwa, którą jest wytwarzanie produktów (surowców) żywnościowych i innych surowców organicznych służących produkcji przemysłowej, wytwarza ono dobra i usługi, a także realizuje inne funkcje mające znaczenie dla bliższego i dalszego otoczenia gospodarstwa rolnego [Wilkin 2010].

W Polsce dominują gospodarstwa o niewielkim potencjale ekonomicznym, kilkuhektarowe, wytwarzające głównie produkty na samozaopatrzenie, aczkolwiek nadwyżki są sprzedawane na rynku, zwłaszcza w bezpośrednim kontakcie z odbiorcą. Niski stopień specjalizacji tych gospodarstw, ich niedoinwestowanie, rozdrobnienie struktury obszarowej i niewielka konkurencyjność produkcji sprawiają, iż upatruje się dla nich szansy dalszego funkcjonowania na rynku między innymi w różnicowaniu działalności w kierunku dywersyfikacji dochodów, zwłaszcza z pozarolniczych źródeł [Borowska 2012].

Gospodarka żywnościowa to bardzo specyficzny sektor bazujący na środowisku naturalnym. Sektor ten podlega wpływowi nie tylko mechanizmów ekonomicznych, polityki, ale także, a może szczególnie – wpływowi czynników środowiskowych: klimatowi, jakości gleb, ilości i jakości zasobów wodnych. Konsekwencją tego jest fakt, że w warunkach naturalnych wysokość plonów w rolnictwie podlega dużym wahaniom, co rzutuje na uzyskiwane rezultaty ekonomiczne i ceny żywności [Dziedzic i Woźniak 2012].

Poprzez przekazywanie specyficznej wiedzy i umiejętności wśród rolników z ojca na syna, producenci ci już w domu rodzinnym uczą się naturalnego, ekologicznego gospodarowania. W taki sposób wytworzony surowiec jest następnie w tradycyjny, unikalny sposób przetwarzany – stając się tym samym produktem najwyższej jakości oraz chlubą i wizytówką obszaru, z którego pochodzi [Jabłońska-Urbaniak 2012]. Dzięki nim możliwa jest identyfikacja i inwentaryzacja tradycyjnych regionalnych produktów i potraw, upowszechnianie umiejętności ich wytwarzania, przygotowywanie wniosków o prawną ochronę takich lokalnych specjalistów, wprowadzanie ich na rynek, a także skuteczna promocja i dystrybucja [Stasiak 2015].

Wielu rolników obawiało się konkurencji z państw bardziej rozwiniętych, kiedy Polska przystępowała do Unii Europejskiej w 2004 r. Bardzo szybko okazało się jednak, że to, co początkowo budziło obawy i kreowało kompleksy, stało się zaletą. Rozdrobnienie i niski stopień chemizacji polskiego rolnictwa powoduje, że ma ono naturalne predyspozycje do produkcji żywności wysokojakościowej, ekologicznej i naturalnej – poszukiwanej na europejskich stołach [Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce 2015].

V. TURYSTYKA KULINARNA JAKO FORMA TURYSTYKI ZRÓWNOWAŻONEJ

Koncepcja turystyki zrównoważonej wywodzi się ze sformułowanej przez Hetzera w 1965 roku turystyki odpowiedzialnej (ang. *responsible tourism*), której filarami były: minimalizacja ingerencji w środowisko przyrodnicze, poszanowanie odmienności kulturowej, maksymalizacja udziału lokalnej ludności w świadczeniu usług turystycznych, wzrost zadowolenia i satysfakcji turystów. Jak podkreśla Wheller [1993], turystyka powinna być rozwijana przez społeczność lokalną w sposób powolny i kontrolowany, zachowując jednocześnie niewielką skalę zjawiska [Kowalczyk 2013].

Zgodnie z poglądami Gołębskiego [2002] celem turystyki zrównoważonej jest zintegrowanie działalności turystycznej z celami ochrony przyrody oraz kształtowaniem nowych postaw etycznych uczestników turystyki. Zatem koncepcja rozwoju zrównoważonego w turystyce sprowadza się przede wszystkim do dwóch grup problemowych [Kowalczyk 2011]:

1. popularyzacja form turystyki związanych ze środowiskiem przyrodniczym i społecznym, niepowodująca jego zmian;
2. integracja ruchu turystycznego ze społecznością lokalną i życiem społeczno-gospodarczym regionu recepcyjnego.

Turystykę zrównoważoną należy zatem rozumieć jako turystykę, która jest prężna pod względem gospodarczym, ale nie powoduje niszczenia zasobów, zwłaszcza środowiska fizycznego oraz społeczności lokalnych, od których jest w pewien sposób zależna i od których zależy jej przyszły rozwój na danym obszarze.

Zrównoważona turystyka kulinarna jest to doświadczanie miejsca destynacji turystycznej przez poznawanie dziedzictwa kulinarnego tego miejsca, która jednocześnie nie powoduje niszczenia lokalnych zasobów, zwłaszcza środowiska fizycznego oraz

społeczności lokalnych, od których jest w pewien sposób zależna i od których zależy jej przyszły rozwój na danym obszarze. Jest to forma turystyki, która jest oparta na racjonalnym i efektywnym wykorzystaniu dostępnych zasobów oraz minimalizowaniu niekorzystnego oddziaływania człowieka na środowisko przyrodnicze, przy jednoczesnym zaspokajaniu potrzeb społecznych, gospodarczych i ekologicznych współczesnych i przyszłych pokoleń. Zrównoważona turystyka kulinarna to taka aktywność, która pozwoli poznać turystom to, co jest autentyczne w dziedzictwie kulinarnym, produkcji, przygotowania czy degustowania produktów i potraw danego regionu, nie zakłócając symbiozy społeczeństwa i turystów na tym terenie.

VI. PODSUMOWANIE

Rozwój zrównoważonej turystyki kulinarnej może stymulować rozwój lokalny, a w szczególności rozwój terenów wiejskich, które kryją w sobie ogromne zasoby: przyrodnicze, społeczne i gospodarcze. Turystyka kulinarna wpisuje się w występujący powszechnie trend powrotu do natury, a tworzenie atrakcji w oparciu o dziedzictwo kulinarne może stać się elementem, który będzie decydującym o wyborze miejsca wypoczynku przez odwiedzających.

Rozwój turystyki kulinarnej na terenach wiejskich powoduje, że ogranicza się zagrożenia dla środowiska przyrodniczego, a jednocześnie dostarcza konsumentom żywność wysokiej jakości. Uprawa, przetwarzanie produktów rolnych, czy ich dystrybucja angażuje nie tylko samych rolników, ale także innych mieszkańców wsi nie związanych z rolnictwem, co zdecydowanie wpływa na rozwój wielofunkcyjny wsi. Współpraca lokalnych producentów i wytwórców skutkuje opracowaniu i powstaniu różnych produktów turystycznych, np. szlaków kulinarnych. Poszczególne obiekty, ale także obszary wiejskie, produkty i potrawy, zyskują promocję nie tylko lokalnie, ale często na terenie całej Polski.

Zrównoważona gospodarka rolna przynosi społeczności lokalnej różnorakie korzyści. Polega ona na lepszym wykorzystywaniu zasobów naturalnych i ludzkiego potencjału. Można to osiągnąć przez ograniczenie wkładów pochodzących z zewnątrz, przez wydajniejszą eksploatację odnawialnych zasobów własnych, albo robiąc jedno i drugie równocześnie. Wielu autorów prac związanych ze zrównoważonym rozwojem na obszarach wiejskich podkreśla, że ten kierunek rozwoju turystyki jest zgodny z polityką ekologiczną Polski.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamowicz M., Zwolińska-Ligaj M. 2009. Koncepcja wielofunkcyjności jako element zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Zeszyty Naukowe SGGW. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing. Warszawa. 2 (51). 11-38.
2. Borowska A. 2012. Rola żywności regionalnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. W: Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju w XXI wieku. Handel Wewnętrzny. 2. 19-29.
3. Czyżewski A. 2015. Teoriopoznawcze przesłanki rozwoju rolnictwa rodzinnego. W: A. Chlebicka (red.). Ekonomiczne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA. Warszawa. 11-42.

4. Dziejdzic S., Woźniak L. 2012. Zrównoważony rozwój w gospodarce żywnościowej – współczesne problemy i koncepcje przyszłość. W: Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju w XXI wieku. Handel Wewnętrzny. 2. 47-55.
5. Gołembski G. (red.) 2002. Kompendium wiedzy o turystyce. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.
6. Jabłońska-Urbaniak T. (red.) 2012. Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa.
7. Jęczmyk A. 2016. Turystyka kulinarna jako element rozwoju lokalnego. In: P. Jedlička (Ed.), Hradecké ekonomické dny: Recenzovaný sborník mezinárodní odborné konference Hradecké ekonomické dny 2016. Hradec Králové 2. a 3. února 2016. University of Hradec Kralove. Hradec Kralove. 2016. 90-97.
8. Kłodziński M. 2006. Rolnictwo a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. W: J. Zegar (red.). Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. 52. IERiGŻ-PIB. Warszawa. 9-22.
9. Kordowska M., Kolwaczyk M., Kulczyk S. 2013. Smakowanie natury – o przyrodniczych korzeniach turystyki kulinarnej. Prace i Studia Geograficzne. Tom 52. 31-45.
10. Kowalczyk M. 2013. Turystyka zrównoważona w małych miastach w świetle badań ankietowych. Człowiek i Środowisko. 37 (1-2). 83-96.
11. Kowalczyk M. 2011. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju turystyki. Człowiek i Środowisko. Warszawa. 35 (3-4). 35-50.
12. Kronenberg J., Bergier T. (red.) 2010. Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce. Fundacja Sendzimira. Kraków.
13. Krysztoforski M. 2010. Rolnictwo zrównoważone. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa.
14. Kurek W. (red.) 2008. Turystyka. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.
15. Majewski J., Lane B. (red.) 2003. Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Fundacja Fundusz Współpracy. Warszawa.
16. Mazur-Wierzbička E. 2006. Miejsce zrównoważonego rozwoju w polskiej i unijnej polityce ekologicznej na początku XXI wieku W: M. Woźniak (red.). Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Problemy globalizacji i regionalizacji. Rzeszów. 1. 8. 317-328.
17. Mika M. 2000. Turystyka jako czynnik przemian środowiska przyrodniczego – stan badań. Prace Geograficzne. Instytut Geografii UJ. Kraków. 106. 73-98.
18. Niezgoda A. 2011. Rola działań proekologicznych w kształtowaniu produktu turystycznego. Turyzm. Łódź. 21/1-2. 75-85.
19. Plebańczyk K. 2013. Turystyka kulinarna w kontekście zrównoważonego rozwoju w kulturze – perspektywy dla Polski. Turystyka Kulturowa. Poznań. 10. 23-38. (www.turystykakulturowa.org).
20. Pretty J. 1999. O zrównoważonym rozwoju gospodarki lokalnej. Fundacja Wspomagania Wsi. Warszawa.
21. Rogall H. 2010. Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka. Zysk i Ska. Poznań.
22. Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce. 2015. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Warszawa.
23. Roszkowska-Mądra B. 2009. Koncepcje rozwoju europejskiego rolnictwa i obszarów wiejskich. Gospodarka Narodowa. 10. 83-102.

24. Stasiak A. 2015. Rozwój turystyki kulinarnej w Polsce. W: B. Krakowiak, A. Stasiak (red.). Kultura i turystyka – wokół wspólnego stołu. Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego. Łódź. 119-149.
25. Uglis J., Jęczmyk A. 2015. Agroturystyka jako faktor zrównoważonego rozwoju. W: Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego. Wrocław. 379. 57-66.
26. Wheller B. 1993. Sustaining the Ego. Journal of Sustainable Tourism. 1. 2. 121-129.
27. Wilkin J. 2010. Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk. Warszawa.
28. World Tourism Organization 2012. Global Report on Food Tourism. UNWTO. Madrid.
29. Woźniczko M., Jędrzyśiak T., Orłowski D. 2015. Turystyka kulinarna. Polskie Wydawnictwa Ekonomiczne. Warszawa.
30. Wrzaszcz W., Zegar J. S., Prandecki K. 2014. Żyzność gleby a sprawność ekonomiczna gospodarstw rolnych w kontekście zrównoważonego rozwoju. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego. 3. 5-25.
31. Zegar J.S. 2013. Zrównoważenie polskiego rolnictwa. Główny Urząd Statystyczny. Warszawa.

SUSTAINABLE CULINARY TOURISM

Summary

The food production is the basic and inalienable function of agriculture, but farms also create a number of goods and services of another type. The culinary tourism is related with agriculture and rural areas to, which can develop in these areas in the concept of sustainable development. The aim of the article is to introduce the problems of culinary tourism in the concept of sustainable development.

Key words: culinary tourism, sustainable development, sustainable agriculture, sustainable tourism